

2024-03-19
Jämställdhetsmyndigheten
info@jamstalldhetsmyndigheten.se
Diarienummer: ALLM 2023/317

Socialdepartementet
s.remissvar@regeringskansliet.se
Kopia till s.sof@regeringskansliet.se
Diarienummer S2023/Jämställdhetsmyndigheten

JÄMSTÄLLDHETSMYNDIGHETENS REMISSVAR PÅ BETÄNKANDET FÖR BARN OCH UNGA I SAMHÄLLSVÅRD, SOU 2023:66

Sammanfattning

Följande yttrande är avgränsat till myndighetens verksamhetsområde.

Jämställdhetsmyndigheten anser att förslagen i utredningen kan bidra positivt till de jämställdhetspolitiska delmålen avseende jämställd hälsa, jämställd utbildning och att mäns våld mot kvinnor ska upphöra samt målsättningarna i den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor.¹ Myndigheten ser dock att förslagen tydligare behöver utgå utifrån ett jämställdhetsperspektiv i de delar där förslagen ha olika inverkan och konsekvenser för flickor och unga kvinnor i jämförelse med pojkar och unga män.

Jämställdhetsmyndigheten tillstyrker majoriteten av utredningens förslag, men med följande synpunkter till den fortsatta beredningen:

- Samtliga förslag behöver tydligare inkludera kunskap om mäns våld mot kvinnor, våld i nära relationer, hedersrelaterat våld och förtryck, samt sexuell exploatering, prostitution och människohandel för sexuella ändamål.
- Det är viktigt att förslagen också inkluderar ett barnrätts-, funktionshinders- och ett hbtqi-perspektiv.
- De förslag som handlar om att ta fram och implementera kunskapsstöd, stödmaterial, kompetenskrav och dyl. behöver implementeras, följas och utvärderas över tid. Metoder och rutiner för att upptäcka våldsutsatthet behöver utvecklas.
- Umgänge och kontakt med föräldrar eller vårdnadshavare är inte alltid det bästa för barnet. Exempelvis i fall där barnet placerats i samhällsvård till följd av våld i nära relationer eller hedersrelaterat våld och förtryck.
- Förslaget som rör barns klagomöjligheter bör införas och utformas mot bakgrund av förslagen i *SOU 2023:40 Förbättrade möjligheter för barn att utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen*.
- Det behöver tydliggöras vilka situationer en nätverksplanering kan vara olämplig. Exempelvis utifrån risker vid utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck.

¹ Skr. 2016/17:10

- Reglerna för vårdgarantin bör ändras så att barn och unga i samhällsvård kan tillgodoräkna väntetid eller vårdgaranti från hemregionen.
- Underrättelseskyldigheten för socialnämnden att meddela ansvarig nämnd om behov av skolplats snarast bör utökas till att inte enbart avse skolpliktiga barn. Detta eftersom det finns barn och unga som inte omfattas av skolplikten men som ändå har samma rätt till utbildning, såsom asylsökande
- Inriktningen på det utredningsarbete som föreslås om arbetssätt för att förbättra skolresultat bör vara att fler barn ska få tillgång till Skolfam, i enlighet med Cecilia Sjölander och Rikard Tordöns särskilda yttrande.²

Jämställdhetsmyndigheten avstyrker följande förslag:

- att 4 § förordningen (2007:1132) med instruktion för Statens institutionsstyrelse ändras till en könsneutral lydelse. Riskerna för flickor och unga kvinnor i samhällsvård skiljer sig från riskerna för pojkar och unga män. För att inte exkludera barn och unga med annan könsidentitet bör även ett tillägg för denna målgrupp göras i bestämmelsen.
- att SiS ska ansvara för den basnivå av hälso- och sjukvård som utförs av sjuksköterska eller psykolog i de särskilda ungdomshemmen. Ett oberoende och neutralt möte kan vara avgörande för att barn och unga i samhällsvård ska få tillgång till den vård och det stöd de behöver.

Myndigheten har tagit ställning till utredningens förslag och ser att flera av förslagen kommer påverkas av de nyligen tillsatta utredningarna om stärkt trygghet och säkerhet för barn och unga i hem för vård eller boende, och utredning för att reformera den statliga barn- och ungdomsvården.³ Det är relevant att i dessa nya utredningar ta till vara flera av de bedömningar och slutsatser som lyfts fram i denna utredning.

Synpunkter enligt utredningens disposition

4. Nationell styrning och uppföljning

Jämställdhetsmyndigheten tillstyrker förslagen. En ny nationell struktur för stöd och uppföljning av samhällets vård kan bidra till en utveckling på området, både lokalt och nationellt. Strukturen kan förbättra situationen för barn och unga som befinner sig i samhällets vård på grund av våld i nära relationer, hedersrelaterat våld och förtryck eller sexuell exploatering. Det är viktigt att inkludera faktorer som kan leda till särskild utsatthet såsom funktionsnedsättning eller hbtqi-identitet i den nationella samordningen och uppföljningen.

Jämställdhetsmyndigheten tillstyrker förslaget om årlig rapportering samt en fördjupad rapportering var fjärde år som föreslås omfatta brukarundersökningar bland placerade barn och unga. Att hämta in barn och ungas röster är en förutsättning för att säkerställa ett barnrättsperspektiv tillgodoses vid utveckling av förbättrade vårdinsatser. En samkörning med andra registerdata samt enkätundersökningar till familjehem, HVB och stödboende kommer bidra till mer träffsäkra förbättringsåtgärder.

² SOU 2023:66, *För barn och unga i samhällsvård*, s. 1113.

³ Dir. 2024:13 och Dir 2024:18

Det är av stor vikt att frågor om våld och indikatorer om våldsutsatthet inbegrips vid denna fördjupade rapportering. Barn och unga i samhällsvård är särskilt utsatta och riskerar i större utsträckning än andra barn att utsättas för våld och övergrepp.⁴

5. Socialnämndens ansvar för en stärkt vårdkedja

5.5.2 Stärkt och förtydligt ansvar för socialnämnden att ge barn och unga i samhällsvård god vård

Jämställdhetsmyndigheten tillstyrker förslaget om ett stärkt och förtydligt ansvar för socialnämnden att ge god vård till barn och unga i samhällsvård. Det är tydligt att det finns en önskan om en tätare och bättre kontakt med sin ansvariga socialsekreterare utifrån de samtal med barn och unga som förts i utredningen. Tilläggen och omformuleringarna som föreslås i 6 kap. 7 § SoL⁵ har ett tydligare barnrättsperspektiv.

Angående tredje punkten, om att socialnämnden ska tillgodose barnet eller den unges behov av stöd i kontakt och umgänge med föräldrar, syskon och andra närstående, vill Jämställdhetsmyndigheten problematisera situationen för våldsutsatta barn. Bedömningen av lämplighet avseende umgänge med en förälder som har utövat våld mot barnet behöver alltid göras. Särskilt för barn utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck kan umgänge eller kontakt innebära en stor risk för påtryckningar, hot och övertalning att exempelvis avvika från placeringen. Detta är någonting myndigheten exempelvis har sett i vår rapport angående bortförda barn och unga.⁶ Barnets eller den ungas säkerhet och skydd från våld måste alltid vara avgörande.

Från 1 april kommer det att vara möjligt för socialnämnden att begränsa ett barns umgänge med förälder, i de fall ett barn befinner sig på skyddad boende med den andre föräldern. En sådan möjlighet till umgängesbegränsning bör införas, även för placeringar som sker genom socialtjänstlagen.

5.5.3 Starkare rätt för barn och unga att komma till tals och framföra klagomål

Jämställdhetsmyndigheten tillstyrker utredningens förslag som syftar till att stärka barn och ungas rätt att komma till tals och framföra klagomål. Mot bakgrund av den utsatthet som dessa barn ofta upplevt är det av största vikt att insatser utformas tillsammans med barnet eller den unga. Men även att all information om rättigheter och möjligheter att klaga på beslut också är anpassad till barnet eller den ungas ålder, mognad, erfarenhet, språkliga förutsättningar eller funktionsnedsättningar. Myndigheten ser att förslaget i kombination med förslagen i *SOU 2023:40 Förbättrade*

⁴ Exempelvis Stiftelsen Allmänna Barnhuset (2023). *Nationell kartläggning – Våld mot barn 2022*, s. 57 f. Se även SOU 2022:70, s. 226 f.

⁵ Förslag: Bestämmelserna om socialnämndens ansvar i 6 kap. 7 § SoL

ändras och föreslås ange att socialnämndens ansvar för att barn och unga i samhällsvård får god vård innefattar

1. att vården utförs med omtanke under gynnsamma uppväxtförhållanden,

2. att ge barnet eller den unge råd, stöd och hjälp utöver det som ges genom placeringen,

3. att också så långt möjligt tillgodose barnets eller den unges behov av stöd i kontakt och umgänge med föräldrar, syskon och andra närstående,

4. att verka för att barnet eller den unge får utbildning och ansvar för att de ges det stöd till utbildning som de behöver, och

5. att verka för att barnet eller den unge får den hälso- och sjukvård samt tandvård som de behöver.

⁶ Jämställdhetsmyndigheten (2022) *Bortförda barn och unga*.

möjligheter för barn att utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen, kommer att bidra positivt till efterlevnaden av barnkonventionens artikel 3 och artikel 12, genom att barnets position som rättssubjekt stärks.

5.5.4 Socialnämnden ska besluta om var barnet eller den unge ska vistas under vårdtiden

Jämställdhetsmyndigheten tillstyrker förslaget att införa nya bestämmelser avseende beslut om var barnet eller den unga ska vistas under vårdtiden, kravet på särskilda skäl för en omedelbar förändring av vistelse, och möjligheten att överklaga ett sådant beslut. Detta stärker barnet eller den ungas rätt till kontinuitet, stabilitet, trygghet och framförhållning. Utöver föreslagna punkter behöver behovet av att skyddas från våld läggas till vid bedömningen.

5.5.6 Socialnämndens ansvar för att noga följa vården tydliggörs

Myndigheten tillstyrker att socialnämndens ansvar för att noga följa vården tydliggörs och särskilt att socialnämnden särskilt ska uppmärksamma eventuell utsatthet för våld. Som utredningen pekar på visar upprepade undersökningar att barn och unga i samhällsvård ofta utsätts för våld under vårdtiden.⁷ Jämställdhetsmyndigheten anser att kontinuerlig kontakt med barnet minst en gång i månaden under det första året är positivt, men ser att exempelvis vid placering som föranletts av utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck många gånger kan kräva än tätare kontakt. Detta mot bakgrund av de påtryckningar, skambeläggande och hot som dessa barn och unga ofta får utstå från sin familj. Ju större risken är för barnet eller den unga att utsättas för någon form av våld, desto viktigare är det att träffa barnet eller den unga oftare, detta gäller även i de fallen mer än ett år har passerat.

Det är mycket positivt att socialnämnden även som en del i uppföljningen ska inhämta uppgifter från skolan, hälso- och sjukvården samt tandvården.

5.5.8. Tydligare stöd till vårdnadshavare och föräldrar

Jämställdhetsmyndigheten tillstyrker förslaget att göra det tydligare för socialnämnden vilket ansvar de har för att ge vårdnadshavare och föräldrar stöd, råd och hjälp för att bland annat främja kontakten och umgänget med barnet. Det är dock inte alltid för barnets bästa att umgänge och kontakt kommer till stånd i de fall föräldrar eller vårdnadshavare utsatt barnet eller den unga för våld. Det finns ett starkt föräldraperpektiv i Sveriges domstolar, vilket myndigheten bland annat konstaterat i uppdrag om att kartlägga förekomst av uppgifter om våld i vårdnad-, boende-, umgänges mål, där domstolen beslutade om umgänge i 69 procent av de mål som rör umgänge där det framkom uppgifter om våld.⁸ Att föräldrarätten ges företräde framför barns rätt till skydd och trygghet riskerar att drabba även de barn som till följd av våldsutsatthet befinner sig i samhällsvård.

⁷ Exempelvis Stiftelsen Allmänna Barnhuset (2023). *Nationell kartläggning – Våld mot barn 2022*, s. 57 f. Se även SOU 2022:70, s. 226 f.

⁸ Jämställdhetsmyndigheten (2021) *Uppgifter om våld är inget undantag* och Jämställdhetsmyndigheten (2023) *Sätt barnen i centrum för tvisten om deras liv*.

5.5.11 Förslag angående bestämmanderätt

Jämställdhetsmyndigheten tillstyrker förslaget angående socialnämndens bestämmanderätt under vårdtiden. Ett tydliggörande av nämndens ansvar att verka för att den unge får den utbildning och hälso- och sjukvård som behövs kommer att bidra till att barn som är i behov av specifika vårdåtgärder som vårdnadshavarna inte samtycker till, ändå kan genomföras. En situation som Jämställdhetsmyndigheten har uppmärksammat, i en rapport avseende könsstypning av flickor och kvinnor, är just oklarheten kring huruvida en yngre flicka som har blivit utsatt kan få genomgå en vårdåtgärd enbart med samtycke från socialnämnden.⁹

6. Stärkt kvalitet i familjehemsvård

6.6.9 Krav på tillstånd för familjehem införs

Jämställdhetsmyndigheten tillstyrker utredningens förslag om krav på tillstånd för familjehem. Detta kan bidra till att öka effektiviteten och samtidigt säkerställa att olämpliga familjehem, genom att förlora tillståndet, inte får ta emot fler barn eller unga i sitt hem. Införandet av ett generellt tillståndskrav som blir gällande nationellt skulle bidra till ökad trygghet för placerade barn.

Myndigheten vill dock poängtera att det finns risker med att en kommuns bedömning ger ett tillstånd som blir giltig i hela landet (se resonemang under rubrik 6.6.21 i detta remissvar).

6.6.13 Krav på grundutbildning för att bli familjehem

Jämställdhetsmyndigheten tillstyrker att det införs ett krav på grundutbildning för familjehem. Det är viktigt att kunskap om våld, våldets orsaker och dess konsekvenser ingår i en sådan.

6.6.21 Uppdrag till Socialstyrelsen att ge stöd till kommunerna kring familjehemsvården

Myndigheten instämmer i utredningens förslag att Socialstyrelsen bör få i uppdrag att se över författningar, ta fram stödmaterial och tillhandahålla utbildning till kommunerna. Det är positivt att det föreslås ingå att ta fram en så standardiserad modell som möjligt, för hur en utredning av tillstånd för familjehem ska genomföras. För att tillståndsplikten ska bli ändamålsenligt krävs det en modell för kommunerna som gör att dessa utredningar genomförs på ett likartat sätt, och att tillstånd beviljas och avslås på samma grunder. Om detta inte tillhandahålls till kommunerna riskerar utredningarna att genomföras på godtyckligt sätt där exempelvis en kommun godkänner ett familjehem som en annan kommun inte hade godkänt, och där barn eller unga rent av hinner fara illa, innan detta upptäcks och ett tillstånd kan återkallas.

Det är av stor vikt att en sådan modell implementeras i samtliga kommuner samt att den följs upp och utvärderas över tid.

⁹ Jämställdhetsmyndigheten (2022) *Arbetet mot könsstypning av flickor och kvinnor*, s. 24

6.6.23 Förslag för att öka användandet av nätverkshem

Jämställdhetsmyndigheten tillstyrker införande av en bestämmelse som anger att nätverksplacering alltid ska utredas. En sådan bestämmelse kan dock innebära en stor risk för de barn som är allra mest utsatta och som lever under hot och kontroll från ett större kollektiv i en hederskontext. Även om det generellt sett är det bästa att den unge placeras hos någon i det egna närverket, kan det i fall där det förekommer hedersrelaterat våld och förtryck innebära en livsfara. Situationen för ett barn som exempelvis har berättat om utsatthet för utomstående anses kränka kollektivets heder och kan innebära risk att utsättas för repressalier, exempelvis bortförande och olika former av allvarlig brottslighet som hotar barnet eller den unges liv och hälsa.

Ibland finns det även överlappningar mellan hederskultur och gängkriminalitet inom släktbaserade kriminella nätverk, något som vid en nätverksplacering kan innebära en stor risk för barnet eller den unga.¹⁰

Mot bakgrund av ovan ser Jämställdhetsmyndigheten att det vore fördelaktigt om det tydliggörs vilka situationer en nätverksplanering kan vara olämplig.

6.6.24 Ökat stöd till familjehem

Jämställdhetsmyndigheten tillstyrker förslaget om ökat stöd till familjehem. Särskilt viktigt att det ökade stödet ges till förstärkta familjehem, eftersom barn och unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck kan placeras i dessa hem. Det är av särskild vikt att dessa förstärkta familjehem har den kunskap som krävs för att tillgodose barnets rättigheter, behov men även med ett stort säkerhetstänk för att tillgodose barnets behov av skydd och trygghet.

Det är även viktigt att det finns stöd och kunskap för att tillgodose särskilda behov som exempelvis för barn och unga med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar.

6.6.25 Reglering av kompetensen vid utredning av tillstånd, utbildning, handledning och stöd till familjehem

Jämställdhetsmyndigheten tillstyrker en bestämmelse om kompetenskrav för genomförande av utredning av familjehem. Även om en standardiserad modell tas fram (i enlighet med *förslagen i 6.6.21 i utredningen*) så är det av största vikt att personen som genomför utredningen också har den kompetens och kunskap som krävs, inklusive kunskap om våld, våldets orsaker och dess konsekvenser.

7. Register över familjehem för barn och unga

Jämställdhetsmyndigheten tillstyrker utredningens förslag att det bör införas ett nationellt register över familjehem. Det kan bidra till att säkerställa att fler barn och unga inte riskerar att placeras i familjer där det tidigare förekommit våld eller andra brister i omsorgen.

¹⁰ Göteborgs stad (2021) Hederskultur, våldsbejakande islamistisk extremism och gängkriminalitet - En studie av samband

8. Stärkt kvalitet i HVB och stödboende

8.6.2 Utredning av ökat ansvar för tillgång till lämplig institutionsvård

Jämställdhetsmyndigheten instämmer i att regeringen behöver utreda hur staten kan ta ett större ansvar för tillgången till lämpliga HVB och stödboenden för barn och unga. För att *förslaget i 8.5.2* ska få genomslag, att barn endast får placeras i HVB om det är nödvändigt för att tillgodose barnets rättigheter och behov, behöver tillgången till lämpliga HVB säkerställas. Var i landet ett barn bor ska inte vara avgörande för tillgång till lämplig institutionsvård. Ett statligt ansvar stärker förutsättningarna för överblick av behov hos barn och unga i samhällsvård och kan möjliggöra tillgång till lämpliga HVB och stödboenden.

8.6.3 Stöd för lämplighetsbedömning vid inskrivning i HVB

Jämställdhetsmyndigheten tillstyrker förslag att kunskapsstöd för socialnämnd, HVB och stödboenden ska tas fram för lämplighetsbedömning vid inskrivning av barn och unga i samhällsvård. Lämplighetsbedömning är den vanligaste bristen på boenden för barn och unga vilket kan medföra att vård och behandlingen leder till sammanbrott och omplaceringar.¹¹ Det är viktigt att det i ett sådant kunskapsstöd finns kunskap om våld, dess orsaker och konsekvenser. Kunskapsstödet behöver vidare innefatta hur det kan säkerställas att vård ges under trygga och säkra former för barn och unga. Det behöver säkerställas att HVB får tillgång till kunskapsbaserade metoder som beaktar säkerhet och skydd att använda och stöd i tillämpningen av sådana metoder. Precis som utredningen lyfter saknas enhetliga riskbedömningar och metoder inom området.¹²

8.6.4 Stöd för systematiskt kvalitetsarbete och grundläggande förutsättning för god vård

Jämställdhetsmyndigheten tillstyrker förslaget att kunskapsstöd tas fram om systematiskt kvalitetsarbete och grundläggande förutsättningar för god kvalitet i HVB och stödboende. Det är särskilt positivt att kunskapsstödet föreslås innefatta kontinuerligt stöd för systematiskt arbete med avvikelser och missförhållanden i HVB för barn och unga. IVO har uppmärksammat att få Lex Sarah-anmälningar kommer från HVB för barn och unga.¹³ I detta arbete är kunskap om våld och dess orsaker, omfattning och konsekvenser väsentlig för att upptäcka våldsutsatthet.

Det är även viktigt att arbetsgivaren har kunskap och metoder för att inkludera våld i det systematiska arbetsmiljöarbetet.¹⁴

8.7 Ledning och kompetens i HVB och stödboenden-överbäganden och förslag

Jämställdhetsmyndigheten tillstyrker förslaget att en bestämmelse införs i Socialtjänstförordningen att föreståndare vid HVB och stödboenden som tar emot barn och

¹¹ Inspektionen för vård och omsorg (2023), *Vad har IVO sett 2022? Iakttagelser och slutsatser om vårdens och omsorgens brister för verksamhetsåret 2022*

¹² SOU 2023:66

¹³ A.a

¹⁴ Western Education, Centre for research & education on violence against women & children (2023) *Kan arbetsplatsen vara trygg när hemmet inte är det?*

unga under 21 år ska leda, utveckla och följa upp verksamheten. Utredningens problembeskrivningar visar på att HVB och stödboenden har omfattande behov av kvalitetsutveckling. Ett systematiskt kvalitetsarbete behöver säkerställas för att upptäcka och komma till rätta med missförhållanden. Det är viktigt att utveckla metoder och rutiner för att upptäcka våldsutsatthet.

Myndigheten tillstyrker vidare förslagen att bestämmelse införs om krav på föreståndarens utbildning och personalens lämplighet och kompetens. Det är av största vikt att föreståndare och boendets personal har kunskap om målgruppens behov och de arbetssätt och metoder som rör målgruppen. I en rapport från IVO:s förstärkta tillsyn av SiS särskilda ungdomshem där flickor vårdas framgår att antalet psykologer och socionomer har betydelse för att minska avskiljningar i de särskilda ungdomshemmen.¹⁵ För att säkerställa att våldsutsatta barns behov av omsorg, omvårdnad, trygghet och skydd tillgodoses krävs utbildning och erfarenhet. Kompetens om våldets orsaker och konsekvenser är nödvändig.

8.8.2 Former för det fortsatta arbetet med specialisering dimensionering och tillgång till hälso- och sjukvård.

Jämställdhetsmyndigheten tillstyrker förslaget om ett särskilt regeringsuppdrag att ta fram ett förslag till en ändamålsenlig differentiering av HVB. Myndigheten ser därför positivt på uppdraget som regeringen beslutade om den 8 februari 2024.¹⁶

Precis som utredningen lyfter är behovet av ett nationellt arbete med specialisering stort för att kunna möta de omfattande och skiftande behov hos de barn och unga som placeras i HVB. Det är viktigt att det säkerställs att det finns tillgång till lämplig institutionsvård för barn i samhällsvård som utsatts för våld i nära relationer, hedersrelaterat våld och förtryck eller sexuell exploatering och för grupper av barn med särskilda behov och barn som identifierar sig som hbtqi. För att tillgodose dessa barns behov av omsorg, omvårdnad och skydd krävs särskild kompetens och anpassade boendemiljöer. Som utredningen lyfter finns det risker för att samhällsvården bidrar till hälsoproblem. Barn och unga har bland annat berättat att det förekommer sexuell exploatering och prostitution på institutioner där man känner sig pressad att bli en del av denna kultur. För de barn och unga som lever i en hederskontext är risken för bortförande särskilt hög vid brist på kompetens vid placeringar. Det kan leda till att barnet eller den unga söker sig tillbaka till familjen och därefter blir bortförd.¹⁷

Det är angeläget att en sådan utredningen genomförs med ett jämställdhetsperspektiv. Undersökningar visar att flickor generellt är yngre än pojkarna, oftare har psykiska problem och att flickor i större utsträckning än pojkar känner otrygghet i samhällsvård.¹⁸

¹⁶ Dir. 2024:18

¹⁶ Dir. 2024:18

¹⁷ Jämställdhetsmyndigheten (2022), *Bortförda barn och unga*, Jämställdhetsmyndigheten (2023), *När barn tvingas ta ansvar för sitt eget skydd*

¹⁸ Statskontoret (2022), *SiS vård av barn och unga enligt LVU – förutsättningar för en trygg och ändamålsenlig vård*.

8.8.3 Utredning av särskilda befogenheter

Jämställdhetsmyndigheten tillstyrker förslaget att regeringen skyndsamt bör låta utreda behov av och förutsättningar för befogenheter i HVB för att genomföra vård av barn och unga på ett tryggt och säkert sätt. Myndigheten instämmer i att en sådan utredning också bör omfatta statens institutionsstyrelses (SiS) särskilda befogenheter och vill betona vikten av att en sådan utredning genomförs med ett jämställdhets- och barnrättsperspektiv. Slutna vårdmiljöer så som SiS ungdomshem med inslag av ingripande tvångsåtgärder är förknippade med risker för placerade ungdomar och särskilt för flickor. Rapporter har visat att SiS i återkommande fall har tillämpat sina särskilda befogenheter på ett otillåtet sätt, något som drabbat flickor i betydligt större omfattning än pojkar som vårdas på särskilda ungdomshem.¹⁹

8.9.1 SiS roll i vårdkedjan

Jämställdhetsmyndigheten avstyrker förslaget att 4 § förordningen (2007:1132) med instruktion för Statens institutionsstyrelse ändras så att det framgår att myndigheten ska utforma sin verksamhet så att den utgår från varje persons individuella villkor och behov. Mot bakgrund av rubriken ovan (8.8.3) och de risker som framkommit för flickor och unga kvinnor i slutna samhällsvård, anser Jämställdhetsmyndigheten att det är viktigt att det även fortsättningsvis framgår av förordningen att verksamheten ska utgå från flickor och pojkars villkor och behov. Flickor har även i större utsträckning varit utsatta för sexuella övergrepp och har ofta trauman bakom sig.²⁰

Myndigheten instämmer i utredningens bedömning att den tidigare definitionen osynliggör barn med annan könsidentitet men anser att den nuvarande lydelsen bör kvarstå och i stället kompletteras med ett tillägg som inkluderar målgruppen.

8.9.3 Trygg och säker vård

Jämställdhetsmyndigheten tillstyrker förslag att Statens institutionsstyrelse ska ha en central funktion dit barn och unga kan vända sig för att lämna klagomål på vistelsen vid särskilda ungdomshem. Förslagen förbättrar möjligheterna för barn att tillvarata sina rättigheter är nödvändiga. Vid flera tillfällen har allvarlig kritik riktats mot verksamheten i SiS särskilda ungdomshem, bland annat från JO och IVO. Det handlar exempelvis om tvångsåtgärder som saknar lagstöd, att personalen använder kraftfulla tag som går över vad som är försvarligt och proportionerligt samt att personalen har ett dåligt bemötande gentemot barnen och de unga.²¹ SiS har en intern klagomålsrutin som innebär att den institution som ett klagomål berör är densamma som ska utreda klagomålet. Det har lett till att klagomål inte alltid blir rapporterade, utredda och hanterade samt att alla klagomål inte når huvudkontoret.²²

Det är viktigt att följa upp effekten av klagomålsfunktionen ur ett barnrätts- och jämställdhetsperspektiv. Det finns en högre andel klagomål från flickor i relation till

¹⁹ Inspektionen för vård och omsorg (2023), *Tillsyn av SiS särskilda ungdomshem 2021-2022*, Barnrättsbyrå & Childhood (2023), *Vem ska tro på mig? – En granskning av sexuella övergrepp på de statliga ungdomshemmen*.

²⁰ Statskontoret (2022), *SiS vård av barn och unga enligt LVU – förutsättningar för en trygg och ädelsämlig vård*.

²¹ A.a.

²² A.a.

andelen flickor respektive pojkar på SiS särskilda ungdomshem.²³ I en rapport från IVO angav flickor att de i betydligt lägre utsträckning än pojkar upplevde att personalen lyssnar på deras synpunkter och klagomål.²⁴

Jämställdhetsmyndigheten tillstyrker vidare förslaget om regeländring att kroppsvisitation och ytlig kroppsbesiktning endast får utföras eller bevittnas av någon av samma kön om inte den unge har andra önskemål. Förslaget är av särskilt vikt för flickor som varit utsatta för våld eller andra övergrepp. En kroppsbesiktning som genomförs av manlig personal kan förstärka eller skapa nya trauman, vilket utredningen lyfter.

Jämställdhetsmyndigheten tillstyrker förslaget att regeringen bör ge SiS i uppdrag att ta fram riktlinjer för att förebygga och motverka sexuella övergrepp och att rapportera hur riktlinjerna implementeras och följs upp. Utifrån vad rapporter visat på området är förslaget nödvändigt.

Jämställdhetsmyndigheten tillstyrker förslaget att regeringen bör ge SiS i uppdrag att stödja barn och unga som blir brottsoffer i särskilda ungdomshem. Det är angeläget att barn och ungdomar snarast ska få tillgång till oberoende vård och stöd, se vidare avsnitt 9.7.5 i detta remissvar.

För att säkerställa trygg, säker och kvalitativ vård för barn och unga krävs skarpare åtgärdsförslag om att stärka den statliga barn- och ungdomsvårdens vårdande uppdrag. Den 5 februari 2024 har regeringen uppdragit åt en särskild utredare att se över den statliga barn- och ungdomsvårdens uppdrag och organisation²⁵, vilket är mycket positivt. Det är viktigt att den kommande utredningen tar förslagen om trygg och säker vård i avsnitt 8.9.3 i beaktande vid genomförandet.

9. Tillgång till jämlik hälso- och sjukvård och tandvård

9.5 Överväganden och förslag om regionens ansvar att erbjuda hälso- och sjukvård och tandvård

Jämställdhetsmyndigheten tillstyrker utredningens förslag att tydliggöra regionernas ansvar att erbjuda hälso- och sjukvård och tandvård i lag. Bland annat är det viktigt eftersom ett lagstadgat ansvar för regionerna att erbjuda hälso- och sjukvård och tandvård omfattas av IVO:s tillsyn. Förbättrad samverkan mellan regioner kan även förbättra situationen för barn och unga som behöver placeras långt ifrån hemmet på grund av våldsutsatthet.

Myndigheten motsätter oss utredningens bedömning om att avvakta med att ändra reglerna för vårdgaranti för barn och unga i samhällsvård. En konsekvens av utredningens förslag och bedömning är att placerade barn och unga kan få ställa sig i kö på nytt för vård i vistelseregionen efter placering utan att tillgodoräkna väntetid eller vårdgaranti från hemregionen. Det är betungande för placerade barn och unga som redan saknar tillgång till en jämlik hälso- och sjukvård. Det gäller särskilt för flickor i samhällsvård som generellt har sämre hälsa samt barn och unga som behöver placeras långt ifrån hemmet på grund av våldsutsatthet.

²³ Inspektionen för vård och omsorg (2023), *Tillsyn av SiS särskilda ungdomshem 2021-2022*.

²⁴ Inspektionen för vård och omsorg (2015), *Delaktighet för barn och unga i samhällets vård*.

²⁵ Dir. 2024:13

9.7.5 Hälso- och sjukvård på basnivå på plats i de särskilda ungdomshemmen

Jämställdhetsmyndigheten avstyrker utredningens förslag om att SiS ska ansvara för den basnivå av hälso- och sjukvård som utförs av sjuksköterska eller psykolog i de särskilda ungdomshemmen. Hälso- och sjukvård på basnivå är en förutsättning för att barn och unga ska få tillgång till den vård och det stöd de behöver i så väl ett akut skede som långsiktigt. Missförhållanden, våld och övergrepp samt brister i bemötande och kompetens är fortfarande vardag för många barn och unga i samhällsvård (se avsnitt 8.9.3 i detta remissvar). I en enkät som utredningen lyfter har drygt hälften av flickorna och en tredjedel av pojkarna som är placerade i särskilda ungdomshem svarat att de nekats att träffa en läkare eller sjuksköterska det senaste året. När det kommer till övergrepp och missförhållanden inom ungdomshemmen finns det svårigheter i att behöva anförtro sig till någon inom samma institution. Regionerna bör därför ansvara för basnivån av hälso- och sjukvård i de särskilda ungdomshemmen. Ett oberoende och neutralt möte kan vara avgörande för att barn och unga i samhällsvård ska få tillgång till den vård och det stöd de behöver.

10. En väl fungerande skolgång

10.5.1 Socialnämnden ska underrätta ansvarig nämnd om behov av skolplats

Jämställdhetsmyndigheten tillstyrker delvis utredningens förslag om en underrättelseskyldighet för socialnämnden att meddela ansvarig nämnd om behov av skolplats snarast men senast en vecka efter placering av barn och unga i samhällsvård. Det är ett angeläget problem att barn och unga i samhällsvård får vänta länge på att börja i en ny skola när de placeras, inte minst utifrån att en fungerande skolgång är en av de viktigaste skyddsfaktorerna för barn och unga i samhällsvård. Skolan har även en särskilt viktig roll vad gäller att upptäcka sådant som våld i ungas parrelationer, utifrån att den som utsätter och den som utsätts för våldet många gånger går i samma skola.²⁶

Jämställdhetsmyndigheten ser emellertid en risk med att det berörda förslaget endast omfattar skolpliktiga barn och unga. Det finns barn och unga som inte omfattas av skolplikten men som ändå har samma rätt till utbildning, såsom asylsökande. En rapport från Unicef visar att asylsökande barn som placerats i samhällsvård exempelvis för att barnets föräldrar bedöms vara olämpliga eller farliga för barnet kan komma att bli utvisade tillsammans med sina föräldrar eftersom utlänningslagen idag väger tyngre än pågående samhällsvård. Att så är fallet påverkar socialtjänsten genom att de ser sitt handlingsutrymme begränsat och det förekommer att socialtjänsten därför väntar med ingripanden och andra insatser.²⁷ Det är därför viktigt att socialnämndens underrättelseskyldighet även omfattar dessa barn och unga.

10.5.2 Obligatorisk kunskapsbedömning av barn och unga i samhällsvård

Jämställdhetsmyndigheten tillstyrker utredningens förslag om obligatorisk kunskapsbedömning av barn och unga i samhällsvård, med följande tillägg. Myndigheten ser

²⁶ Jämställdhetsmyndigheten och Stiftelsen Allmänna Barnhuset (2024), *Våld i ungas nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck – Förekomst, riskfaktorer och hälsokonsekvenser*.

²⁷ Unicef (2023), *Barnets bästa? En studie om asylsökande barn i socialtjänstens barnavård*.

svårigheter med att bedöma behov av stöd i form av extra anpassningar enbart utifrån en kunskapsbedömning. Bland annat har barn och unga som blivit utsatta för våld i en parrelation högre psykisk ohälsa samt upplever att de i större utsträckning presterar sämre i skolan än sina klasskamrater som inte varit utsatta.²⁸ Vidare är mobbning, sexuella kränkningar och trakasserier samt våld och övergrepp via nätet våldsformer som ofta äger rum i skolmiljön och kan påverka skolresultatet. Det gäller även våld i hemmiljön, såsom våld i nära relation och hedersrelaterat våld och förtryck, samt våld och missförhållanden inom samhällsvården. Flickor har generellt sett sämre hälsa än pojkar i skolan²⁹ och enligt utredningen upplever främst flickor att de inte får tillräckligt stöd med att sköta sin skolgång. Den obligatoriska bedömningen bör därför breddas och genomföras med en preventiv ansats, så att den utgår från barnet eller den ungas sammansatta behov. Genom en bredare bedömning kan förslaget stärka det svenska jämställdhetsarbetet och delmålet om en jämställd utbildning.

10.5.4 Hälsobesök för barn och unga i samhällsvård

Jämställdhetsmyndigheten tillstyrker förslaget om att hälsobesök ska erbjudas vid behov i samband med att samhällsvård inleds. Forskning visar att normer kring kön leder till att flickor med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (NPF) riskerar att underdiagnostiseras eller att diagnostiseringen fördröjs, vilket riskerar att leda till svår psykisk ohälsa.³⁰ Det är därför viktigt att hälsobesök, som bland annat syftar till att identifiera oupptäckta funktionsnedsättningar, genomförs med barn och unga i samhällsvård. Vidare är det av anledningarna som nämns i avsnitt 9.7.5 och avsnitt 8.9.3 i detta remissvar viktigt att barn och unga i samhällsvård har en professionell neutral vuxen att prata och bygga upp en relation med utanför samhällsvården. Skolan kan även arbeta för en ökad upptäckt och stöd åt flickor och kvinnor som utsatts för eller riskerar att utsättas för könsstympling genom att exempelvis ställa frågan om könsstympling vid hälsobesök.³¹

10.5.7 Överenskommelse med SKR för att testa och sprida arbetsätt för att förbättra barn och unga i samhällsvårds skolresultat

Jämställdhetsmyndigheten instämmer med vad som anges i det särskilda yttrandet³² om att inriktningen på det utredningsarbete som föreslås bör vara att fler barn ska få tillgång till Skolfam.

11. Fortsatt samhällsvård efter 18 års ålder och stöd efter samhällsvård

Jämställdhetsmyndigheten tillstyrker förslagen om att socialnämnden ska pröva behovet av fortsatt vård inför att barnet fyller 18 år samt att stöd efter vården ska ingå i

²⁸ Jämställdhetsmyndigheten och Stiftelsen Allmänna Barnhuset (2024), *Våld i ungas nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck – Förekomst, riskfaktorer och hälsokonsekvenser*.

²⁹ Jämställdhetsmyndigheten (2023), *Ogiltigt frånvaro för jämställdheten – En uppföljning av det jämställdhetspolitiska delmålet om en jämställd utbildning*.

³⁰ Jämställdhetsmyndigheten (2020), *Psykisk ohälsa hos ungdomar och unga vuxna – En kunskapsöversikt om vilka faktorer som kan förklara skillnader mellan flickor och pojkars, unga kvinnor och unga mäns psykiska hälsa*.

³¹ Jämställdhetsmyndigheten (2023), *Från förebyggande till brottsbekämpande – Hela kedjan behövs*.

³² SOU 2023:66, *För barn och unga i samhällsvård – Särskilt yttrande av tillförordnade experter i utredningen Cecilia Sjölander och Rikard Tordén*, s. 1113 ff.

en skälig levnadsnivå för unga upp till 25 år. Enligt utredningen flyttar flera unga hem till sina föräldrar när vården upphör. Det finns en risk att detta sker även när våldsutsatthet i hemmet varit en anledning till att de placerades i samhällsvård. Det är därför viktigt att unga i och efter samhällsvård ges tillräckligt med stöd som tryggar övergången till vuxenlivet.

Förslagen kan även få betydelse för unga som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck. Det gäller särskilt unga som riskerar att föras utomlands mot sin vilja eftersom tiden efter avslutad placering är särskilt riskfylld. Många barn och unga som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck söker stöd efter lång tid av utsatthet och när de är i äldre tonåren. De har framfört att behovet av långsiktigt stöd och tydlig eftervård är väsentligt och därför kan det ses som en utmaning att det är upp till de enskilda kommunerna att hantera situationen för unga i samhällsvård då de fyller 18 år.³³ Ökat stöd till unga i samhällsvård kan därmed bidra till att uppnå målsättningarna i den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor.³⁴ Det är emellertid viktigt att stödet utformas utifrån kunskap om mäns våld mot kvinnor, våld i ungas parrelationer, hedersrelaterat våld och förtryck samt prostitution och människohandel.

12. Konsekvensanalys

12.1 Konsekvenser för barn och unga

Myndigheten instämmer i utredningens bedömning att förslagen möjliggör en bättre situation för barn och unga under 21 år som befinner sig i samhällsvård. Utredningen har genomförts med ett barnrättsperspektiv där barnkonventionen och barns erfarenheter och åsikter har synliggjorts. Särskilt positiv är myndigheten till utredningens ställningstagande att motverka att barn och unga utsätts för våld eller andra övergrepp i samhällsvården vilket genomsyrar många av utredningens förslag.

12.8 Jämställdhet mellan kvinnor och män

Myndigheten instämmer i utredningens bedömning att förslagen innebär en viss förbättring av jämställdheten. Förslagen kan bidra positivt till de jämställdhetspolitiska delmålen avseende jämställd hälsa, jämställd utbildning och att mäns våld mot kvinnor ska upphöra. Flera av förslagen möjliggör stärkta förutsättningarna för att flickor och pojkar vårdbehov kan tillgodoses utifrån deras individuella behov. Vidare kan förslagen komma att få betydelse för de barn som omfattas av den nationella strategin att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor, vilken inkluderar våld i nära relationer, hedersrelaterat våld och förtryck samt prostitution och människohandel för sexuella ändamål.³⁵

³³ Jämställdhetsmyndigheten (2023), *När barn tvingas ta ansvar för sitt eget skydd*; Jämställdhetsmyndigheten (2022), *Bortförda barn och unga*.

³⁴ Skr. 2016/17:10, Makt, mål och myndighet.

³⁵ A.a.

2024-03-19
Remissvar SOU 2023:66
Diarienummer: ALLM 2023/317

För Jämställdhetsmyndigheten

Lena Ag
Generaldirektör

Madelene Larsson,
Åsa Hjertström,
Hilda Holmström,
Utredare

I ärendets slutliga handläggning har avdelningschefen Berit Jernberg, enhetschef Mikael Thörn och chefsjuristen Anna Tingbäck deltagit.